

FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

Recensioner

http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/2011_litt_a

Fornvännen 2011, s. 59-69

Ingår i: samla.raa.se

Recensioner

Gården i landskapet. Tre bebyggelsearkeologiska studier. 2009. Red. Anders Högberg, Björn Nilsson & Peter Skoglund. Arkeologienheten, Malmö museer 2009. 283 s. ISBN 91-85341-34-7.

Under de senaste dryga tio åren har en strid ström av digra, påkostade syntesvolymmer vällt fram från olika institutioner inom uppdragsarkeologin. Frågan är dock om inte den åtminstone formmässigt ganska anspråkslösa boken *Gården i landskapet* från numera avsmnade Arkeologienheten på Malmö Museer var en av de sista elefanterna, på väg till kyrkogården. I och med de nya verkställighetsreglerna och upphandlingsförfarandena har den arkeologiska verkligheten ändrats dramatiskt. Som arkeolog kan man förfäras – faktum kvarstår ändå: det finns inte längre resurser till stora inomvetenskapliga synteser, där resultat från större områden och grävningar kan sammanställas.

Kanske kan vi till viss del också skylla oss själva. För vem har vi producerat dessa påkostade volymer? Svaret är naturligtvis självklart – för oss arkeologer, för den inomvetenskapliga forskningen, även om det i upphandlingssammanhang har talats vackert om förmedlingsuppdraget (numera omdöpt till »kommunikation»). Men kanske har vi också samtidigt missat chansen att föra ut vår nya kunskap; att för den bredare allmänheten visa på komplexiteten, både i det förhistoriska sociala skeendet och i förändringen av det fysiska landskapet. Frågan är också om inte tiden har sprungit förbi sådana här publikationer på andra sätt; kanske kan publicering direkt på nätet ge oss både snabbare och mera »publikvänliga» resultat.

Med dessa mera övergripande reflektioner i bakhuvudet kan jag konstatera att *Gården i landskapet* är ett mycket gott exempel på hur långt man kan komma i sina analyser när man har möjlighet att bearbeta ett stort material. I detta fall rör det sig om Malmö museers undersökningar i Malmöområdet, främst undersökningarna inför byggandet av Citytunneln i början av 2000-talet,

sammanförda med grävningarna vid Fosie IV, för Öresundsförbindelsen och inför Annetorpsleden m.fl. Och inte har det varit särskilt dyrt heller, sett ur ett samhällsekonomiskt perspektiv. Stig Welinder nämner summan 60 miljoner kronor som en total kostnad för den arkeologiska delen av Citytunnelprojektet. Det ska jämföras med slutnotan för hela bygget på ca 9,5 miljarder kronor, varav arkeologikostnaden var ungefär en halv procent. Man kan bara hålla med Welinder när han skriver att det knappast kan vara rimligt att likställa begreppet kostnadseffektivitet med kostnadsminimering – på den ambitiösa forskningens bekostnad.

Som Björn Nilsson konstaterar i bokens inledning har över 30 år med stora arkeologiska projekt i Malmöområdet inneburit att tidigare hypoteser om bebyggelsens utveckling har kunnat ersättas av empiriskt och materiellt grundad tolkande historia. Bebyggelsearkeologin blir en form av historisk folklivsforskning! Det är inte minst tydligt i den första av publikationens tre studier, betitlad »Kulturlandskapets kontinuitet – platser, gårdar och vägar i ett långtidsperspektiv», skriven av Nils Björhem och Peter Skoglund.

Deras övergripande bebyggelsearkeologiska analys ger en mycket spännande bild av hur gårdar, odlingsytor, betes- och ängsmarker förändras, förflyttas och omfördelas i Malmöregionen under de ca 1 500 år som vi kallar järnåldern. Därmed kan analysen också ge en bild av ett under århundradena föränderligt kulturlandskap, där även politiska och sociala förändringar blir tydliga. De kustnära boplatserna försvinner under loppet av yngre romerska järnåldern och folkvandringstiden; i stället koncentreras bebyggelsen till inlandet. Kusten blir ett »produktionslandskap», ett ängs- och beteslandskap, som samtidigt är en sorts buffertzoon eller försvarslinje mot fientliga anfall. Under vendel- och vikingtiden sker så en återbebyggelse av kusten.

Studiens mycket intressanta syntes – där jämförelser också görs med övriga södra Sverige och

Danmark – störs dock av ett svårläst kart- och figurmaterial, särskilt för en utsocknes som jag. Denna kritik gäller publikationen som helhet. Det hade inte skadat med lite fler moderna platsangivelser och andra hållpunkter i bokens kartor och planer. Nu krävs det en mycket inbiten Malmöarkeolog för att till fullo förstå dem.

Från de stora dragen i landskapets förändring går publikationens nästa studie, av Stig Welinder, till »Den äldre järnålderns lilla landskap utanför Malmö». Han gör det i förstone inte lätt för sig – och inte för läsaren heller. Efter att ha tragglat sig igenom en materialredovisning där det mesta redovisas i bokstavs- och sifferförkortningar kommer han in i målfällan (vilket hans tredje kapitel också heter). Och här ansluter han sig slutligen elegant till bebyggelsearkeologin som folklivsforskning – trots att han, delvis självkritiskt, också diskuterar svårigheterna med sådana här studier utifrån material från uppdragsarkeologi i fullåkersbygd. Han lyckas ändå skissa upp olika gårds- och odlingssystem, liksom olika strategier för boskapsskötsel under sina två undersökta perioder, 300–200 f.Kr. respektive 100–200 e.Kr.

Publikationens sista studie gäller »Gårdsanknutna ritualer – en diskussion om föremål och depositionsmonster», skriven av Bo Friman och Peter Skoglund. Återigen visar författarna hur en regional studie – tillsammans med jämförelser med mera övergripande arbeten – både kan fördjupa och bredda den arkeologiska förståelsen av ett material, i detta fall föremål som förefaller ha använts i ritualer. Deras diskussion om hur ritualerna har förändrats, både i tid och rum under järnåldern, är – liksom de andra två studierna – ett utmärkt exempel på bebyggelsearkeologi som folklivsforskning.

Sammanfattningsvis är *Gården i landskapet* en betydelsefull bok för den arkeologiska järnåldershyllan. Heder åt den sista elefanten!

Erika Räf

Östergötlands länsmuseum

Box 232

SE-581 02 Linköping

erika.raf@ostergotlandslansmuseum.se

Wealth and Prestige. An Analysis of Rich Graves from the Late Roman Iron Age on Eastern Zealand, Denmark. Red. Linda Boye & Ulla Lund Hansen. Esbjerg 2009. 408 s. ISBN 978-87-993025-3-6.

Boken är den första av två planerade som förmedlar resultaten av ett forskningsprojekt. De behandlar sju gravfält från den yngre romerska järnåldern i Köpenhamns västra förorter, alla undersökta under de senaste 20 åren. Flera av gravarna var utrustade med statusbetonade föremål som t.ex. romersk import och utsökta fibulor. Den första volymen fokuserar på föremålsfynden, medan den andra skall behandla benen.

Efter förord och inledning följer tretton artiklar, varav åtta på tyska och fem på engelska. Dessa följs av två kataloger på engelska och en dansk version av kapitlet om slutsatserna. Det är inte arkeologi för alla och envar, utan faktsäckade materialstudier för ett fåtal som verkligen vill gå på djupet.

Per Ethelberg skriver om merparten av fibulorna. Därefter följer två artiklar av Marzena J. Przybyta om utvalda lyxspännen från Engbjerg. Hon sätter in dem i tekniska, konsthistoriska, kronologiska, rumsliga och sociala sammanhang. Både Ethelberg och Przybyta diskuterar initierat och ingående det ledande skiktets klädedräkt – utifrån typer av fibulor och deras placering i gravarna – och hur och varför den förändrades under yngre romartiden och folkvandringstiden.

Efter fibulorna följer keramiken, studerad av Freerk Oldenburger. Han klassificerar och typindelkar kärnen förtjänstfullt utifrån fysiska karakteristika. Därtill kommer en formanalys som förtydligar indelningen ytterligare. Dessutom belyser Oldenburger en mängd andra förhållanden, som kronologi, kärnens användningsområden, deras placering i gravarna, samt förhållandet mellan kärnen och de gravlagdas ålder, kön och status. Uppsatsen är ett viktigt bidrag till vår kunskap om tidens keramik.

Ulla Lund Hansen behandlar pärlorna, beskriver typerna och daterar dem. Därefter presenterar hon pärlmodets förändringar ingående, kronologiskt och regionalt/lokalt, både i fråga om enskilda typer och sammansättningarna i de fullständiga pärlbanden.

Ethelberg återkommer med en artikel om

åtta fingerringar av guld ur de aktuella gravarna. Han presenterar dem utifrån typologin med särskilt fokus på den enda ormhuvudringen. För den som läst böckerna om Skovgårde och Himlingøje är det inte förvånande att Ethelberg ser ringarna som ett uttryck för bärarnas sociala rang.

Även om de 22 kammarna skriver Ethelberg, och även här är tyngdpunkten typologisk och kronologisk. Han jämför med fynd från Illerup, Himlingøje och Skovgårde. Artikeln innebär en förfining av kammens typologi för yngre romartiden, och i mina ögon är det ett värdefullt kunskapslyft.

Sedan tar sig Lund Hansen an glaset: sju hela bägare från fem gravar samt ett antal skärivor från ytterligare sju gravar, allt presenterat av en stor kännare på området. Glaset kommer i flera fall från Sydosteuropa. Lund Hansen för ett intressant resonemang om var glasproduktionen skedde under senromersk tid i relation till att så många av produkterna påträffas på Bornholm och Själland. Hon fortsätter sedan med en artikel om två träspannar med bronsbeslag och två bronskärl. Artikeln är detaljerad, men mer strikt beskrivande än merparten i boken.

Aleksander Bursche berättar om två mynt som använts som hängsmycken: en *siliqua* och en barbarisk gulddimitation. Myntens dateringar och proveniens redovisas utförligt. Bursche menar att de inhemska kopiorna med hängögglor kan ha tillverkats vid regionala maktcentra som prestigeföremål för den lokala eliten.

Adam Cieśliński diskuterar fynd ur gravar vid Kong Svends Park med kopplingar till södra Östersjöområdet. Han ser en halsring med dosformigt knäppe och klubbformade bärnstenspärlor som uttryck för utbyte mellan östra Själland och området kring Weichselmynningen i Polen. Båda dessa regioner utgjorde enligt Cieśliński viktiga länkar i en kontaktzon för utbyte av varor från de västromerska provinserna respektive Svarta havets kuster.

I en av bokens längre artiklar behandlar Arne Jouttijärvi ambitiöst hantverket bakom metallartefakterna utifrån en teknisk-kemisk synvinkel. Han redovisar ingående sina analysmetoder och metallsammansättningen i föremålen. Merparten är framställda av romersk skrotmetall. För den metallurgiske novisen är det intressant att

notera att benämningen »bronsfibula» ofta är missvisande. En inte ringa del av fibulorna tillverkades i själva verket av mässing och andra kopparlegeringar än brons. De intressantaste resultaten är annars att föremål från gravar på olika gravfält i flera fall kan knytas till samma verkstäder. Det ger en fingervisning om vilka möjligheter den här typen av analyser erbjuder.

De avslutande slutsatserna dras av Boye, Ethelberg och Lund Hansen. Här sammanfattas inte bara resultat och tolkningar i själva boken, utan därtill även tolkningar som Boye m.fl. har presenterat i en mängd andra publikationer. Individerna på gravplatserna inlemmas i den strikta *rex-servus*-hierarki som är signum för dessa forskares tolkning av den sociala strukturen under yngre romartiden på Själland. Det intressantaste tillägget till deras modell är att de nu också pekar på ett rumsligt samband mellan gravar av olika status och långhus av olika typer. Förenklat uttryckt ligger rika gravar vid stora hus och ordinarie gravar vid ordinära hus. Den stora luckan i modellen av en tidig statsbildning är fortfarande frånvaron av en centralplats av Gudme/Uppåkra-karaktär på Själland.

Till sist kommer en katalog av Boye med detaljerade beskrivningar i ord och bild av varje grav och föremålen i dem, följd av en katalog av Pia Bennike över människobenen. Den presenterar vilka skelettdelar som var bevarade i varje grav samt en enkel bestämning av de dödas kön och ålder.

Vid läsningen av denna bok står det snabbt klart att författarna anlägger ett uttalat hierarkiskt perspektiv på samhället under yngre romerska järnåldern. Emellanåt kan jag tycka att elitperspektivet får lite för stort utrymme – för att inte säga så gott som allt utrymme. Den sociala obalansen är delvis ofrånkomlig, men ibland känns ovanifrånperspektivet lite för påtagligt. Men det var inte projektets ambition att spegla alla aspekter av samhället på Själland. Det är helt i sin ordning att fokusera på elitens uttryck och roll i samhället. *Wealth and Prestige* är en utomordentligt viktig studie som hjälper oss att förstå samhällsutvecklingen under järnåldern bättre. Men djupt försjunken i texten märker jag ändå att jag innerst inne saknar lite av det vardagliga: den alldagliga människan, som jag kan identifiera mig med.

Efter denna personliga reflektion vill jag sumera min läsning med att detta är ett imponerande verk där ett antal experter delar med sig av sina djupa kunskaper om föremål och vilken information de besitter. För den som studerar gravar eller någon romartida föremålskategori rekommenderar jag verkligen boken. Den är inspirerande, och rik på fakta och resonemang om gravar, artefakter och sociala förhållanden under yngre romartiden. Foton och teckningar är genomgående utsökta. Några diagram har dålig upplösning som drar ner slutbetyget något. Vad jag verkligen saknar är kartor i medelskala – mellan prickkartorna över Själland eller Skandinavien – Tyskland – Polen å ena sidan, och schaktplanerna över enskilda gravfält å den andra. Hur ligger gravfälten i landskapet och i förhållande till andra lämningar? Dessa påpekanden är dock marginella i förhållande till det helgjutna helhetsintrycket. I likhet med många andra materialstudier och sammanställningar är det här en bok som kommer att leva länge. Den manar oss svenskar till att publicera våra utgrävningar på ett lika genomarbetat sätt. Den här typen av »gammaldags» sammanställningar är enligt min mening det bästa sättet att göra materialet tillgängligt för internationell arkeologisk forskning. Jag ser verkligen fram emot projektets andra publikation.

Tony Björk
Sydsvensk Arkeologi AB
Box 134
SE-291 22 Kristianstad
tony.bjork@sydsvenskarkeologi.se

Fortid längs ostkusten 1 – Blankaholmsseminariet de två första åren. Red. Kenneth Alexandersson, Ludvig Pappmehl-Dufay & Roger Wikell. Västerviks museum 2010. 205 s. ISBN 978-91-977367-4-9.

Denna antologi samlar artiklar från 2008 och 2009 års arkeologiska seminarier i Blankaholm. Tanken med Blankaholmsseminariet är att samlas Ostkustens arkeologi- och historieintresserade under ett och samma tak. Seminariet riktar sig inte bara till fackfolk utan också, och kanske företrädesvis, till den intresserade allmänheten.

Boken innehåller 14 artiklar och håller sig geo-

grafiskt till den svenska sydostkusten, från Toruna i Västmanland i norr till Simrishamn i söder. Kronologiskt hanteras ett tidsspänn om 10 000 år, från mesolitiska boplatssindikationer till skärgårdsfiske i historisk tid. Emellertid ligger tyngdpunkten på den förhistoriska fasen: hälften av bidragen behandlar bronsåldern.

De inledande två artiklarna av Mattias Pettersson & Roger Wikell respektive Patrik Gustafsson berör mesolitikum. Pettersson & Wikell beskriver ett forskningsprojekt vars titel aldrig nämns, men det framgår att det rör sig om vad de kallar »erövringen av utskären». Syftet är att bygga upp en basmodell för livet i Södertörns skärgård under mesolitikum och få en förståelse för nyttjandet av landskapet. De ifrågasätter en tidigare landskapsbild och tolkade bosättningsmönster främst baserade på fynd av stenyxor. De nya resultaten bygger istället på ett resonemang kring strandlinjeförskjutningsförloppet och ett stort antal nyfunna lokaler med slagen kvarts. Författarna har tveklöst stor erfarenhet av inventeringar, och metoden att utgå från en förståelse av landskapet i tolkandet av förhistoriska livsmönster är enligt min mening helt rätt. Då projektet berör just bosättningsmönster så saknas dock en tydlig definition av en boplat, och jag saknar en diskussion om förhållandet till de nämnda s.k. yxboplatserna.

Författarna gör också ett tydligt försök att använda ett mer populärt språkbruk, men detta känns ofta aningen överarbetat. Samma sak återkommer i Wikells andra bidrag i boken, t.ex. »... bestämmer sig för att ta upp det här med jordbruk...» (s. 62). Detta till skillnad mot publikationens andra artikel, där Gustafsson på ett publikvänligt vis behandlar två undersökningar av mellanmesolitiska lokaler i Södermanland. Även i denna text diskuteras resurs- och landskapsutnyttjande, och som främsta syfte vill Gustafsson styra den tidigare inlandsbaserade diskussionen mot ett mera maritimt perspektiv.

Ludvig Pappmehl-Dufay har två artiklar om undersökningar på Öland. Den första berör stenåldersgravar i Köpingsvik, vilka lite osäkert dateras till den senare delen av mesolitikum. Det rör sig således om en av Kalmar läns äldsta gravar. Den andra artikeln berör en trattbägarboplat med spår efter bl.a. Ölands äldsta kända hus. En

annan trattbägarboplats, belägen i Södermanland, behandlas av Roger Wikell och Marcus Eriksson. Denna artikel följer i samma spår som bokens två inledande texter med fokus på ett maritimt landskap och båtens betydelse för den förhistoriska kustbefolkningen.

Som nämnt ligger publikationens tyngdpunkt på bronsåldern. Om den har seminariets anordnare Michael Dahlin författat två artiklar. Den första behandlar det kända Snäckedalsgravfältet i Småland. Dahlin diskuterar profan kontra sakral aktivitet i gravfältets direkta närhet utifrån bl.a. en nyfunnen skålgropssten nedanför gravfältet och en nyfunnen boplats centralt på det samma. Den senare fyndlokalen innehåller slagen kvarts och flinta och är därför aningen svår-daterad. Huruvida det rör sig om en boplats eller inte får framtida utgrävningar utvisa. Intressant är dock att jag ser samma mönster på Gotland. Det tycks som om en rad aktiviteter, vilka de än må ha varit, har pågått i direkt närhet till bronsålderns gravmonument. Dessa aktiviteter kan endast spåras om fokus flyttas från de enskilda gravkonstruktionerna, eller nya perspektiv anläggs på dessa. Denna ingång har också Dahlins andra artikel. Där diskuterar han, utifrån en mitt-blocksstensättning innehållande en barngrav, sammanlänkningen mellan profant och sakralt i forntidens samhällen.

Hällristningsgiganterna Sven-Gunnar Broström och Kenneth Ihrestam rapporterar om 30 års verksamhet på Ostkusten som resulterat i tusentals nyfynd. De redogör i sin artikel för fyra favoritlokaler samt den för ostkusten speciella figurtypen »ramfigur». Författarnas inventering visar att hällristningstraditionen var spridd längs hela kusten och inte bara koncentrerad till några få klassiska lokaler som är kända sedan tidigare. Hällristningar, närmare bestämt skålgropar, diskuterar också Roger Wikell i ytterligare en artikel i samlingen.

Fortsättningsvis redogör Helene Ermerud för Helleröprojektet i Tjust och dess framtid. Undersökningarna har givit skiftande resultat, allt från spridda fynd av mellanneolitisk keramik till en husgrund från 1600-talet. Projektet är intressant då det också täcker ett brett spektrum av forntida aktiviteter: gravar, boplatslämningar, skärvstenshögar, huslämningar, metallhantering, fossil åker-

mark etc. Ermerud ger en tydlig bild av projektet, men når aldrig fram till någon riktig diskussion fastän potential finns. Särskilt kanske ur ett bronsåldersperspektiv, med tanke på de fynd av boplatsskikt som nyligen gjorts. Tyvärr är inte detta område markerat på översiktskartan, men en intressant diskussion torde kunna föras rörande relationen till övriga lämningar från perioden. Landskapsrelationer skulle exempelvis kunna diskuteras utifrån det perspektiv som Kristian Lundqvist för fram i sin artikel. Han utför landskapsanalys med en visuell metod applicerad på ett område i Mönsterås. Resultaten berör främst skärvstenshögar och skålgropslokaler. Lundqvist tycker sig kunna urskilja ett tudelat landskap där skärvstenshögarna kopplas samman med ett sakralt landskap medan skålgropslokalerna hör till ett mer renodlat agrart sådant.

Kenneth Alexandersson & Joakim Goldhahn presenterar ett greppningsvärd från yngre bronsåldern som nyligen påträffats i Oskarshamn. De redovisar fyndets lokala, regionala samt interregionala kontext, samt en efterundersökning och dess resultat. Texten varvas med trevliga inslag kring fyndomständigheterna och upptäckarfamiljen Hjelm. Svärdet tolkas som sekundärdeponerat i modern tid. Diskussionen om dess ursprungliga kontext är givande och värd att minnas i umgänget med tidigare framkomna lösfynd av liknande karaktär.

Veronica Palm diskuterar en nyfunnen vikingatida silverskatt från Hellerö: fältundersökningar presenteras, men beklagligt nog är diskussionsdelen aningen blek. Jan Sellings avslutande artikel om skärgårdsfisket som »artefakt» är väl det mest avvikande bidraget. Inte bara för att det är den enda text som berör ett historiskt material, utan även för att den har ett mera teoretiskt perspektiv. Författaren tar ett intressant grepp om skärgårdsfisket utifrån en diskussion om kollektivt minne och muntlig tradition.

Rörande publikationen som helhet så saknas en inledande del som kunde ha behandlat det geografiska området och tecknat en forskningsbakgrund. Detta hade varit värdefullt särskilt då boken verkar vara riktad till allmänheten. Vidare skiftar artiklarna avsevärt i utformning och syfte. Det rör sig om allt från kortfattade sammanfattningar av mindre utgrävningar till längre gene-

rella utläggningar utifrån pågående projekt. Mer djupgående bidrag saknas. Det tycks dock som om arkeologin som ämne är, och alltid har varit, i behov av publikationer av denna typ; en plats att presentera mindre utgrävningar och pågående projekt. Med min gotländska bakgrund tänker jag närmast på de många gånger jag hört det muttras negativt om den förändrade inriktningen på *Gotländskt Arkiv*, från brett skiftande artikelsamlingar om gotländsk kultur och arkeologi till dagens temavolymer.

Arkeologin behöver forum där forskare, arkeologiskt verksamma och allmänt intresserade kan mötas. Detta behov framgår inte minst av det stora antalet deltagare vid Blankaholmsseminariet. Den recenserade boken fyller således ett syfte, även om mindre omarbetningar hade höjt dess allmänna värde. Exempelvis hade det i flera av artiklarna återkommande maritima perspektivet kunnat diskuteras fristående, för att senare knytas till mera detaljerade undersökningar. De flesta av artiklarna saknar också en överregional diskussion där de lokala undersökningarna kunde sättas in i ett större arkeologiskt perspektiv. Sådant hade också troligen intresserat den bredare publiken.

Joakim Wehlin
Högskolan på Gotland
Cramérgatan 3
SE-621 67 Visby
joakim.wehlin@hgo.se

The Cambridge Companion to Historical Archaeology. Red. Dan Hicks & Mary C. Beaudry. Cambridge University Press 2006. ISBN 978-0-521-85377-0/2.

Handböcker, introduktioner, och »companions» är en egen genre i den anglosaxiska världen. Åtskilliga titlar ges ut årligen inom de kulturhistoriska ämnena, och de stora förlagen konkurrerar om största möjliga sortiment av sådana. Bara inom fältet historisk arkeologi, som i det här sammanhanget betyder eftermedeltida arkeologi, finns redan flera goda synteser och översiktsverk. Det behöver inte hindra att det kan finnas

plats för ytterligare en sammanställning, men konkurrensen höjer kraven.

Det historisk-arkeologiska fältet är för tillfället expansivt och vitalt. En äldre generation domineras av nordamerikaner. Att en yngre generation baserad i Storbritannien nu vill sammanställa en egen introduktion är både önskvärt och förståeligt. Redaktörerna tillhör de mera namnkunniga forskarna inom den historiska arkeologin. Mary C. Beaudry disputerade 1980, och har en lång och bred publikationslista. Hon är nu professor i historisk arkeologi i Boston. Dan Hicks tillhör i detta sammanhang den yngre generationen men har även han en omfattande produktion bakom sig. Hicks disputerade 2005 på en avhandling om plantagelandskapet i Karibien och har sedan dess redigerat flera antologier inom den historiska arkeologin. I likhet med Beaudry har han bedrivit arkeologiska studier i en stor del av den atlantiska världen.

Vad tillför då Hicks & Beaudry med flera bidragsgivare till det historisk-arkeologiska fältet? Tyvärr inte så mycket. Tiden förefaller fortfarande inte vara mogen för en världsomspännande bred sammanställning av global historisk arkeologi. Man kunde önska sig en uppdaterad ersättare till klassikerna *Images of the Recent Past*, red. C.E. Orser 1996 och *Historical archaeology: back from the edge*, red. P.P.A. Funari et al. 1999. Boktypen, som i Norden är tämligen okänd, har sin grund i det omfattande utbildningssystemet i den engelskspråkiga världen. Sett från ett svenskt perspektiv är marknaden för kursböcker bara i Storbritannien närmast obegränsad, och läggs därtill USA, Kanada, Australien med flera länder är det inte svårt att förstå att det är en lukrativ marknad. Det är i ljuset av en sådan omfattande marknad som tillkomsten av *The Cambridge Companion to Historical Archaeology* måste förstås.

Antologins inledning lovar gott med en tydligt uttalad ambition att undvika gränsdragningar gentemot förhistorisk-/medeltidsarkeologi, industriarkeologi och »postmedieval archaeology». De två senare är underdiscipliner som främst är relevanta i Storbritannien. Boken består av 17 artiklar skrivna av 26 författare, inklusive en inledning och ett efterord. Bland författarna märks flera av den historiska arkeologins mest namnkunniga skribenter, men samtidigt saknas flera

namn. Till efterordet har redaktörerna lyckats locka Barry Cunliffe och som baksidesreferent står Mark Leone. Dessa har förankrat antologin på högsta möjliga nivå på båda sidor av den engelskspråkiga delen av Atlanten.

Indelningen är tematisk med fem avsnitt, 1) arkeologi och historia, 2) huvudtema i historisk arkeologi, 3) historisk arkeologi och materiell kultur, 4) historisk arkeologi och landskap, 5) historisk arkeologi och byggnader. Flera av texterna är spännande och välskrivna, men urvalet och dispositionen är på det hela oklar. Det är från början otydligt vilken läsekrets som avses. Är antologin en »följeslagare» för den yrkesverkssamme eller för studenten, eller båda?

Upplägget är metodologiskt/källmaterialbaserat och inte teoretiskt eller historiskt, vilket ger ett splittrat intryck. Det hade kanske varit mer överskådligt om studierna hade utgått från det moderna/historiska samhället i sig självt och vad som definierar det, som till exempel kolonialism, postkolonialism, kapitalism, globalisering, individualisering, industrialisering och avindustrialisering?

Antologins fem delar har metodologisk utgångspunkt. Men är det verkligen rimligt att kolonialismen, det tillstånd som kanske mer än något annat definierar det moderna, ska behandlas i endast en artikel och inte som ett huvudtema? Kolonialismen finns visserligen med i flera av artiklarna men då som del av en eurocentrisk empiri – européerna (läs: de engelskspråkiga européerna) koloniserade stora delar av världen och har därför lämnat ett källmaterial efter sig för dagens arkeologer att studera. Exempel från världen utanför Europa och Nordamerika är få: Arktis, Asien, Latinamerika och Östeuropa saknas i princip helt.

Genusarkeologi är ett annat fält som inte fått något eget avsnitt eller ens en egen artikel i denna antologi. Intressanta genusstudier saknas emellertid inte. Artikeln »Documentary Archaeology» av Laurie A. Wilkie innehåller flera mycket intressanta fallstudier, bland annat en av maskulinitet i det sena 1800-talets Berkeley och av hur föremål, arkitektur och skriftliga källor kan användas för att förstå det moderna samhällets genusroller. Att hitta dessa spännande exempel kräver dock en envis läsare. Wilkies text saknar,

vilket också gäller övriga, undertitel och tydlig introduktion.

Relationen mellan arkeologi och historia ägnas ett helt avsnitt, inriktat på metod, vilket förefaller mycket då områden som kolonialism, religionernas roll och kapitalismens uppkomst fått litet utrymme. Detta talar också mot texternas natur av att vara självständig kulturhistoria, fri från den tröttande diskussionen om relationen till historieämnet. I epilogen påpekar också Barry Cunliffe uppfriskande: »... history is a valuable way of studying some aspects of the most recent fragment of the archaeological record.» (s. 314). En text som rör detta ämne är Rosemary Joyces »Writing Historical Archaeology», som på ett spännande sätt diskuterar polyfoni utifrån de specifika historisk-arkeologiska kraven. Trots goda föresatser kommer denna artikel sannolikt ha svårt att bli en omtyckt del av kurslitteraturen på grund av sitt invecklade språk.

Några andra bidrag som förtjänar att särskilt lyftas fram är Gavin Lucas pedagogiska och tankeväckande »Historical Archaeology and Time» som tar ett helhetsgrepp om arkeologers konceptualisering av tid och hur människor sett på tid under tidigmodern och modern tid samt hur detta kan studeras genom den materiella kulturen. En annan artikel som behandlar tid är Cornelius Holtorfs och Howard Williams »Landscapes and Memories». Här finns ett brett och nyfikat analytiskt perspektiv på tid och rum, i varierande typer av historiska landskap med djupa kronologiska rötter. Artikeln utgår från flera europeiska exempel. Det hade varit givande om redaktörerna hade låtit denna följas av andra texter som tog upp exempel och perspektiv från världen utanför Europa och Nordamerika. Då hade läsaren fått se en annan bild än den som bygger på den i England så betydelsefulla landskapshistorikern och arkeologen W.G. Hoskins perspektiv och arv.

Sammantaget är *The Cambridge Companion to Historical Archaeology* läsvärd genom de många uppslagsrika och välskrivna artiklarna. Delarna leder dock inte till någon större betydande helhet. Detta är synd då de enskilda texterna bär så långt. De ovannämnda 90-talsantologierna av Orsers och Funari et al. är nu mogna att ersättas. Med en starkare tematisering och ett verkligt

globalt, inte brittisk/amerikanskt globalt, perspektiv hade denna sammanställning kunnat bli en betydande bred plattform för den vitala historiska arkeologin som bedrivs runt om i världen, och en bok som passat bra som introduktion för framtidens arkeologer.

Men trots mycket kunskap och flera spännande perspektiv väcker boken fler frågor än den ger svar. En annan struktur, en bredare uppsättning författare från flera språkområden än den engelska och en lite starkare redaktionell hand hade kunnat göra denna sammanställning till en global angelägenhet. I stället blir det mycket av en repetition av engelsk och framför allt nordöstkustamerikansk historisk arkeologi.

Jag önskar att jag med större entusiasm kunde rekommendera *The Cambridge Companion*, men som det nu är får det bli i väntan på nästa sammanställning.

Jonas Monié Nordin

Historiska museet

Box 5428

SE-114 84 Stockholm

jonas.nordin@historiska.se

The Reception of Medieval Europe in the Baltic Sea Region. Papers of the XIIth Visby Symposium held at Gotland University, Visby. Ed. Jörn Staecker. *Acta Visbyensia XII*. Visby 2009. 275 pp. ISBN 91-973653-5-1.

Contained in this glossy and weighty hardback are twenty-four papers that conclude an eleven-year collaborative project called “Culture Clash or Compromise”. In this project, which has already published twelve other monographs or essay collections, a group of scholars from all sides of the Baltic and beyond attempted to elucidate the processes by which the Scandinavian and Baltic regions became “Europeanized”. This term, as several of the contributing authors admit, is contentious. So were, informs us Jörn Staecker’s introduction and Nils Blomkvist’s conclusion, the differing backgrounds of the Western- and Soviet-trained scholars involved. At conferences all across the study area, all were eventually

pushed out of their linguistic and intellectual comfort zones. The fruitfulness of the resulting collaboration is amply demonstrated by the quantity of its output. For readers such as myself, arriving at the end of this long process, this finality is admittedly a mixed blessing. Some contributors rallied to the occasion with grand conclusions; some (most notably Tryggve Siltberg) had clearly finished and here merely summarise earlier work; and for some the enquiry was still ongoing and only provisional results are even now available. The fact that all contributions are in either English or German nonetheless gives a presumably desired Western readership an important window onto scholarship into which languages might have prevented them from enquiring.

The volume is dominated by the work of Nils Blomkvist. Not only does his contribution occupy more pages than any other, his work clearly formed the intellectual background to the project as a whole. Almost all of the papers cite his 2005 book *The Discovery of the Baltic*, and other work of his also appears prolifically in citations throughout. Not all contributors have partaken of his views, but his fifty-page conclusion performs a kind of magic trick in containing, in clear and analytical English, nothing that excludes any of the contributors from his depiction of the project’s findings, without sacrificing his argument. This article alone will be of considerable use to readers not familiar with the discourses that the project brought into contact with each other.

Despite the harmony Blomkvist thus creates, disagreements between contributors remain evident at various points, as is natural in such a project. That shared by most lies around the value of the term “Europeanization” for a set of processes that variously encompassed commercial acculturation, indigenous reform and conversion, violent conquest and assimilation applied from outside and, as several papers emphasise, found a limit in a kind of rural passive resistance, manifested as continuity of use of pre-Christian cemeteries and dress well into the modern era. It could be (and is) argued that no other term comes even close to admitting all these definitions, but this presentist perspective, with the expanding European Union consciously invoked by Staecker, classifies these different responses as species of

the same phenomenon when they could equally be seen as near-opposites.

More specific disagreements are evident, for example, over Baltic hillforts, such as those in Latvia that Andris Šnē sees as mainly craft centres, with real urban development to be observed elsewhere, and those in Samland which Antje Wendt sees primarily as refuges, albeit with a considerable range of variation (which her detailed maps do not really clarify). The principal bone of contention here is that for Wendt her *Burgwälle* are better seen as a reaction to the Romans than to the Germans, whereas Šnē understandably sees his fortifications in a more immediate and military context. More deeply, however, the comparability of the two zones and whether their respective scholarships can disregard outside thinking are here thrown into question. This kind of confrontation must have been one of the great benefits of the project, but its fruit is not visible in the printed output.

Even more opposed are Vladas Žulkus and Romas Jarockis. Žulkus's argument is that change in burial rite, in particular from cremation to inhumation, cannot be simply used as an index of conversion given how much of it is demonstrable prior to the arrival of Christianity as a power in the Baltic area. Jarockis's analysis of cemeteries' relation to settlements in Semigallia, on the other hand, relies explicitly on such indexes and links settlements to cemeteries and vice versa without any consideration of significance to reassure the reader that the argument is not completely circular. I for one was unable to determine the associations that Jarockis suggests from his distribution maps. None of these contentions are, however, made explicit in print.

Some omissions are surprising. Although German merchants are invoked, often via Nils Blomkvist, in many papers, only Anton Pärn really places them in the forefront of his study. He emphasises that successful convert Estonians might easily move into a distinctively German material *habitus* and style of house, such as we can now determine from material culture. Perhaps this perceived fluidity of ethnicity, albeit mediated by a power gradient, is why the Hanse is never invoked as a coordinating influence, but to the Western reader it is conspicuous by its absence.

The West may have something to learn about its stereotypes here, although the emphasis on commerce as an agent of change in Nils Blomkvist's analysis leads one to suspect that the question was at least raised at the project conferences.

I was also surprised to find no reference to recent Western scholarship on the Crusades, which has consciously expanded to include the Baltic Crusades as part of its remit. It is perhaps absent because only John Lind and Anti Selart really cover warfare between Christians and pagans here (although two counterfactual papers by Alvydas Nikišzentaitis and Jes Wienberg must also be mentioned, and Lars Hermansson is enlightening on warfare between Christians). Two volumes edited by Alan Murray, *Crusade and Conversion on the Baltic Frontier 1150–1500* (2001) and *The Clash of Cultures on the Medieval Baltic Frontier* (2009), are the most surprising omissions, because both feature contributors to *The Reception of Medieval Europe!* In this respect this book operates oppositely to the processes it describes, offering the East up to the West for the latter's benefit without taking anything in exchange. One might generously suppose that some such citations were contained in the final endnotes that have somehow been lost from Detlef Kattinger's and Wendt's contributions. These botches are all the more surprising as otherwise the volume is almost completely free from typographical errors, despite the fact that few if any of the authors were working in their first languages.

Such care for print standards is not by any means all that scholars in the West have to learn from this selection of studies, however, and the Anglologic complaint above deserves to be balanced with praise. Žulkus's study of conversion already mentioned ought to make scholars in the West think twice about "Germanic" paganism. Western readers might be predisposed to question the long pagan continuity in the Baltic zones adduced here (perhaps suspecting the sort of patriotic regional scholarship that Christian Lübke enlighteningly dissects). Much of the evidence here for such pagan practices is Early or Late Modern and well-documented, however, which may place the West's paradigms of Christianization on the defensive rather than the East's. I also found the web of connections between Baltic Sea

princes and their families that included not just the Slavs but the various Finnic and Baltic peoples, depicted here by Kattinger and Lind, a useful corrective to some current Western Viking-centric perspectives. To this should be added a reiteration of the great worth of Nils Blomkvist's concluding essay. His determination to see the whole Baltic zone as a conceptual unity is well justified by the mutual applicability of many of these studies. I finished the volume resolved to go back and explore the Culture Clash or Compromise project's other work, my interest piqued by the selection here.

Jonathan Jarrett

The Queen's College

Oxford OX1 3AW

United Kingdom

jonathan.jarrett@queens.ox.ac.uk

Jesper Larsson, *Fäbodväsendet 1550–1920. Ett centralt element i Nordsværiges jordbrukssystem*. Acta Universitatis Agriculturae Sueciae 2009;51. 432 s. Uppsala 2009. ISBN 978-91-86195-98-4.

Jesper Larssons avhandling om det nordsvenska fäbodväsendet tillhör en kategori av vetenskapliga arbeten där det är uppenbart att resultaten har en vidare betydelse än enbart för den kronologiska och geografiska avgränsade empiri som studeras. Hans analysobjekt fäboden – ett omtyckt och ofta romantiserat inslag i vår nationella arsenal av symboler för ett svunnet, förindustriellt bondesamhälle, där kulande kullor vallar djuren om somrarna kring timrade hus i storskogen – studerades tidigt av etnologer och uppfattades då ofta som en ålderdomlig, relikartad företeelse. I Larssons arbete blir fäboden emellertid någonting helt annat än en relik. Hans infallsvinkel är agrarhistorisk och den huvudtes han driver i avhandlingen är att fäbodväsendet uppstod ganska sent. Det får enligt Larsson sitt egentliga genomslag på 1500-talet som en del av en agrara expansion som tar fart då.

Larssons studie handlar till stor del om fäbodväsendets organisation och regelverk under nya tiden. Den har emellertid betydelse också för en historisk-arkeologisk diskussion kring land-

skapets nyttjande i ett långtidsperspektiv som förts under senare år och där frågan om fäbodväsendets uppkomst kommit att bli central. Larsson driver sin tes med tydlig polemisk udd mot den »skogsarkeologiska» forskning som växte fram i huvudsak under 1990-talet och som framför allt handlat om nyttjandet av utmarkerna i av forskningen tidigare förbisedda skogsbygder. Denna forskning har velat visa hur en differentierad bondeekonomi tillhandahöll alternativa överlevnadsstrategier i dessa bygder. Därigenom stod man där bättre rustad att möta nedgångar i samhällsutvecklingen än exempelvis i agrara centralområden.

Som ett av många exempel på utmarksnäringar blev fäbodväsendet snart ett studieobjekt för den skogsarkeologiska forskningen. Med stöd i bl.a. pollenanalyser i anslutning till fäbodvallar har det hävdats att fäbodarnas ursprung måste sökas i ett mycket tidigt skede, i yngre järnåldern eller tidiga medeltiden. Dessa anläggningar skulle alltså vara en del av ett utmarksutnyttjande som alltid kännetecknat skogsområdena och som förblivit i princip oförändrat genom århundradena. Denna uppfattning går stick i stäv mot Larssons och därmed utmanar han skogsarkeologin på en avgörande punkt. Det gäller alltså inte endast fäbodväsendets uppkomst utan också hur man på ett grundläggande plan betraktar landskapsutvecklingen i Skandinavien under äldre tid. Hur hanterar då Larsson denna uppgift?

Larssons definition av fäboden är fundamental. Han knyter fäboden specifikt till boskapskötseln och mjölkhanteringen. Dess funktion hänger samman med nyttjandet av skogen som betesmark under sommarhalvåret och omvandlingen av mjölken till produkter som smör, mesmör och mesost. Detta arbete sköttes av specialiserad kvinnlig arbetskraft och ställde särskilda krav på fäbodvallens byggnader. Med denna organisation var fäboden något helt annat än hemgården där man i första hand sysslade med åkerbruk. Sådant kunde givetvis förekomma även vid fäbodarna men var inte den primära verksamheten där.

Med denna definition i ryggen går Larsson så vidare med två större undersökningar för att pröva sin tes. Först studerar han utvecklingen av djurbestånden i tre socknar i Kopparbergs, Gävle-

borgs resp. Jämtlands län från 1571 och fram till modern tid. Källmaterialet är bl.a. Älvsborgs lösen, boskaps- och utsädeslängder och bouppteckningar. Därefter följer studie av Leksands socken vid Siljan, där utgångshypotesen är att en expansion av fåbodväsendet innebar en ökande konkurrens om utmarkerna. Här utgörs källorna i första hand av ett omfattande domboksmaterial från 1600-, 1700- och 1800-talen. På det teoretiska planet utgår Larsson för övrigt från modern samhällsvetenskaplig teoribildning i form av Elinor Ostroms arbeten om förvaltning av allmänningarna. Resultaten från de bägge undersökningarna kan mycket kort sammanfattas som att en påtaglig ökning av djurbesättningarna kan beläggas från 1500-talet och fram till mitten av 1800-talet, och att denna ökning måste ha gått hand i hand med en etablering av nya fåbodlar. »... en ökad konkurrens om utmarken från 1600-talet fram till 1800-talet framträder» ur studiet av domböckerna.

Efter att sålunda ha skaffat sig en god empirisk grund för antagandet om en expansion av fåbodväsendet från och med 1500-talet tar sig Larsson an uppgiften att teckna en bild av detta i ett långtidsperspektiv. Till att börja med får han ägna ganska stort utrymme åt att bemöta alla de forskare som velat se ett utvecklade fåbodväsen under betydligt tidigare skeden. Här är han utan tvekan ganska framgångsrik. De skriftliga belägen från tiden före 1500 är få och det är i själva verket högst diskutabelt om de är uttryck för fåbodlar enligt Larssons definition.

En avgörande punkt i Larssons kritik av den skogsarkeologiska forskningen gäller betydelsen av tydliga definitioner. För att kunna föra fåboden tillbaka till yngre järnåldern eller tidiga medeltiden har företrädarna för nämnda forskning varit tvungna att ge den en mycket vid definition, som ett av många uttryck för agrar verksamhet i allmänhet i utmarkerna. Ett pollenresultat i anslutning till en i sen tid känd fåbodvall har då kunnat anses som ett fullt tillräckligt bevis för att denna haft sitt ursprung i exempelvis tidiga medeltiden. Men att lösa upp fåbodbegreppet till den grad att det endast blir liktydigt med agrara aktiviteter i utmarken medför, som Larsson framhåller, stora problem med att identifiera de avgörande förändringarna i landskapsutvecklingen.

Vi får därmed »svårare att förstå äldre tiders utmarksbruk».

Med sin betydligt precisare definition av fåboden som knuten till specialiserad verksamhet i samband med boskapskötsel och mjölkhantering kan Larsson på ett tämligen övertygande sätt argumentera för att dess uppkomst inte skall sökas i den tidiga medeltiden utan i senmedeltiden, efter agrarkrisen på 1300-talet och första hälften av 1400-talet. Han menar att dess vidare utveckling skall ses som en del av den agrara expansion som tog sin början på 1500-talet. Fåbodväsendet blev därefter, under 1600- och 1700-talen, en viktig del av norra Sveriges agrara ekonomi. Larsson pekar på en rad faktorer som bidrog till utvecklingen, såsom en ökad efterfrågan på animalieprodukter, områdets inlemmande i en större europeisk marknad, 1600-talets krigsekonomi och en allmänt ökande betydelse för utmarksnäringarna. Förutom dessa faktorer lyfter han även fram en växande arbetsdelning som generellt präglade de västeuropeiska agrarsamhällena under det aktuella skedet.

Med sin avhandling har Larsson gjort ett tungt och tankeväckande inlägg i debatten kring utmarkerna under äldre tid. Tvärtemot vad den skogsarkeologiska forskningen hävdat har nyttjandet av utmarkerna genomgått stora och avgörande förändringar och i hög grad påverkats av samhällskonjunkturerna.

I den fortsatta diskussionen, som förhoppningsvis får värdefull näring av Larssons resultat, borde tre teman kunna vara centrala. Det första gäller den senmedeltida agrarkrisen och i vad mån denna kan uppfattas som en grundläggande diskontinuitet i utvecklingen och inte endast en mer eller mindre omfattande ödeläggelse av bebyggelse. Det finns idag många belägg, inte minst av arkeologisk karaktär, som antyder att det som skedde på 1300- och 1400-talen inte bara var en agrar kris utan en allmän samhällsförändring.

Ett andra tema handlar om utmarkerna under yngre järnåldern och tidiga medeltiden. Larssons resultat motsäger ju inte att dessa utnyttjats under nämnda skeden. Däremot kan utmarksbruket då ha haft en annan karaktär än det fick efter agrarkrisen.

Det tredje temat slutligen fokuserar på den agrara expansion i början av nya tiden som Lars-

son knyter fäbodväsendet till. Uppkomsten av det sistnämnda är en viktig aspekt av denna förändring, men knappast den enda. Det man exempelvis kan iaktta i de marina utmarkerna, d.v.s. längs kusterna, där permanenta fiskelägen började växa fram under senare delen av 1500-talet, är sannolikt ett annat uttryck för en ökad arbetsdelning och specialisering i agrarsamhället. Konsekvenserna av förändringen blev av allt att döma vittgående – inte endast på ett agrar-

ekonomiskt plan – och det är en angelägen uppgift för den historiska arkeologin att mera systematiskt än tidigare studera den i alla dess materiella dimensioner.

Lars Ersgård
Riksantikvarieämbetet UV Syd
Odlarevägen 5
226 60 Lund
Lars.ersgard@raa.se